

segona. I les claus i l'armari s'han entès com una imatge de la presó d'amor que expliquen el parany en què ha caigut el poeta. En efecte, es tracta d'una imatgeria molt comuna i aquest ha d'ésser el significat d'aquests versos. És un tòpic propi de la passió amorosa afirmar que ens ha fet presoners per sorpresa, quan confiats menys ens ho esperàvem, i que, quan ens n'hem adonat i hem volgut resguardar-nos-en, ja no hi hem estat a temps. Així comença també el cançoner de Petrarca, després de denunciar l'engany de l'amor en el poema primer.

Sorgir i no sortir

Ara bé, si el sentit d'aquestes dues cobles és clar, quan els mateixos crítics han passat a la lletra petita, han hagut de forçar el significat de les paraules del text i han proposat una anomalia lingüística o conceptual en els versos 9 i 10.

Moltes veus és que el vent és fortunal,
tant que no pot sortir sens lo contrari.

Pagès va proposar que calia llegir *fortunal* com a 'favorable', i J. Ferraté va insistir-hi. Això va contra l'ús de la llengua medieval i moderna. *Fortuna* i *fortunal* han volgut dir sempre 'tempesta' i 'tempestuós'. I *vent contrari* ha volgut dir sempre en la llengua medieval i posterior 'vent advers a la navegació'. De fet, els versos 9 i 10 només poden referir-se al mateix vent: un vent tempestuós, i especialment molt tempestuós que fa impossible l'operació narrada en la cobla primera, i que hauria de recollir el verb *sortir* del vers 10. Doncs bé, del que fa el patró de la nau en la primera cobla en la llengua catalana medieval, castellana, italiana i francesa, se'n deia *sorgir*. Es tracta d'un terme tècnic de la navegació, i ens trobaríem davant un error per trivialització. Davant una paraula poc freqüent (*sorgir*) amb característiques gràfiques molt semblants a una altra d'ús normal (*sortir*), el copista va substituir la primera per la segona amb el sol canvi d'un grafema. Les causes poden ser múltiples: des de la pressa en la lectura, el cansament, la poca claror del lloc on va realitzar la còpia o el desconeixement d'una paraula específica del vocabulari de la navegació. El sentit general de la cobla continuava essent clar, perquè la imatge era comuníssima, podia continuar entenent-se, i l'error va passar desapercebut.

Una màxima famosa de la crítica textual diu que *coniectura nascitur, no fit*, que A. Bleucia (1987, 126) glossa dient que les millors conjeitures són aquelles que trobem accidentalment i que aclareixen un pasatge obscur d'una obra que en aquell moment en què apareix no interessava en particular. Un dia rellegant la *Crònica* de Desclot vaig trobar-me amb aquest passatge:

“E puis aitantost En Roger féu mudar tot l'arnès e la roba de les galeres sues en aquelles tretze que havia preses e armà-les, per tal com eren plus noves e pus senceres que les sues, e tramès aquelles sues desarmades a la ciutat de Barcelona, e vengueren aquí ab gran goig e ab gran alegria. Mas quan foren prés de Barcelona, prés lo surgidor de les naus al cap de la plaja, llevà's gran vent e gran fortuna en mar, així que per un poc no-s perderen aquelles tretze galeres e tots cells qui les amenaven, e anc no gosaren surgir en la plaja sinó tres o quatre que s'ho aventuraren; mas les unes surgiren al cap de Llobregat, les altres al port de Salou, mas foren totes salves, la Déu mercè, que anc mal no preseren”.

(Bernat Desclot, *Crònica*, cap. 166; ed. Ferran Soldevila 1983, 576)

El terme era habitual en la llengua del segle XV i podem llegir-lo en el *Dietari de la Generalitat* per a referir-se a les embarcacions que fondejaven a la platja de Barcelona (ed. J. M. Sans i Travé, 1994, vol. I, 136, 137, 151, 209) i en el *Tirant* en els caps. 104, 388, 408, 414 i 434.

El terme no era específic de fondejar en platja, també s'usava per a ancorar en port com aclareixen aquests altres passatges:

“Encara són tenguts los mercaders que si lo senyor de la nau vol surgir en costera, o en port, o en altre lloc on se dubte, e açò faça ab voluntat e ab acord dels mercaders, e que-ls mercaders ho vullen e-l senyor de la nau los ho renuncia, si àncora...” (*Consolat de mar*, ed. F. Valls i Taverner, vol. I, 97)

“E, a hora de vespres, entram en lo dit port de Santa Ponça, e aquí feem surgir tot l'estol” (Pere el Cerimoniós, *Crònica*, ed. F. Soldevila 1983, 1047)

El mateix passatge que J. Ferraté (1992) va al·legar del *Tirant*, i que Di Girolamo (1996) va acceptar amb alguna correcció, ens indica clarament que *fortunal* en aquests versos d'Ausiàs March no pot entendre's de cap manera com a 'favorable a la navegació'. El text del *Tirant* fa:

“E en la primera guaita la nau féu vela e ixqueren del port ab molt bon temps e hagueren lo vent molt pròsper, que en quatre dies passaren lo golf de Venècia e foren en vista de Rodes, e anaren al castell de Sant Pere e aquí surgiren per esperar vent que fos un poc fortunal. E Tirant, a consell de dos mariners que de sa terra havia portats, qui amaven molt la honor sua, com veren lo vent llarguer e bo, en la nit donaren vela, e de matí, apuntant l'alba, ells foren en vista de Rodes, molt prop.” (ed. M. de Riquer, cap. 104, pàg. 320)

El vent dels versos d'Ausiàs March és 'molt fortunal', tant que li dificulta la navegació. Tirant aprofita un vent 'un poc fortunal' per trencar el setge de les naus genoveses i donar la proa en terra sense voltar la nau. Si hagués estat molt fortunal, el que probablement hauria fet és estavellar la nau a la platja i perdre tripulants i socorsos, si no naufragar davant el mateix port.

És clar, sempre hi ha la tradició indirecta o la conjectura d'algun bon lector anterior que encara coneixia bé l'ús de la llengua de l'època. Jorge de Montemayor va traduir:

Mas suele el temporal venir de arte
que no pueda la nao sin su contrario
surgir, ni tomar puerto en otra parte,
según el tiempo es fortunoso y vario.

(ed. M. de Riquer, 1990, pàg. 61)

Em fa l'efecte que si esmenem *sortir* per *sorgir* el significat del passatge és clar. *Sorgir* és l'operació que fa el patró de la primera cobla i aquella mateixa que, en canvi, no pot fer en la segona cobla, perquè un vent massa *fortunal* l'ha sorprès i és *contrari*, això és 'advers a la navegació'. La nau ha quedat presa en els perills de la mar, un cel blau amagava una tempesta sobtada i haurà de 'sorgir' amb 'vent advers'; o si voleu, no podrà sorgir ni en platja ni en port. Així ho va entendre Jorge de Montemayor: 'no pot sorgir si no amb vent contrari'². Es tracta d'una situació límit que amenaça naufragi davant de la mateixa platja. La clau per sortir-ne, això és la solució, només la té la dama, corresponent-lo. I això és el que farà el poeta en la tornada: demanar a la dama que correspongui al seu amor. L'altra possibilitat, això és posar-se a recer del sobresalt i desenamorar-se, ni es contempla.

Així m'ha pres trobant-me enamorat
per sobresalt qui-m ve de vós, ma aimia;
del no amar desalt ne té la via,
mas un sol pas meu no hi serà trobat.

(vs. 13-16)

El sobtós temporal, el sobresalt, això és la passió que ha assaltat el poeta, és massa fort, i ho és tant que omple l'amant de temor i li impedeix declarar el seu amor. El vent contrari és també el sobresalt. Aquest mateix vent és la clau que ha reduït el poeta a una situació sense sortida. És clar que tot això és retòric, perquè el poema és ja tota una petició de correspondència³. Com ensenya Ovidi, una declaració d'amor ha d'ésser sempre una promesa d'amor etern i únic, i el poeta així ho fa en la tercera cobla: "la mia amor per null temps pendrà torn"

² Baltasar de Romaní (1539) va traduir: "Es muchas vezes tan fortunal el viento/ qu'es imposible sin contrario surtir" (aiii^v). He consultat dos exemplars de la Biblioteca de Catalunya, i en tots dos es llegeix **surtir**. Francament, no entenc aquesta traducció. Potser en assenyala que també per al traductor es tractava d'un *locus obscurus*.

³ Existeix la possibilitat de fer el **vent** subjecte de **sortir**, però ens trobaríem davant una altra anomalia lingüística.

(v. 19), i convé presentar la tímidesa (vs. 25-32), i exhibir la pal·lidesa del rostre i la magresa del cos (vs. 33-40) com a proves d'amor: “*elige cui dicas 'tu mihi sola places'”* (*Ars am.* I 42; *Amores* I 3, 15-16s), “*palleat omnis amans, hic est color aptus amanti*” (*Ars am.* I 729s). Així ho ensenyava el *magister amoris* contradient la tradició hel·lenística i alexandrina, i els elegíacs llatins que l'havien precedit, els quals pensaven que s'havien de dissimular aquests senyals. Ausiàs March no se surt d'aquest guió.

Imatges marineres, records gramaticals i claus.

Una correcta lectura d'aquests versos demana situar-los en la tradició romànica, com van fer A. Pagès i R. Archer (1985, 39-43), que és aquella en la qual es confessen pel sol fet d'estar escrits en vulgar. Com he explicat en un altre lloc (Turró 1999), en les lletres vulgars Ovidi té una presència constant, i en els seus versos podem llegir la metàfora d'amor de la nau en la tempesta i del port aplicats al poeta i a la dama. En la divuitena de les *Heroides*, Leandre escriu a Hero:

Ergo te numquam, nisi cum uolet unda, tenebo,
 et me felicem nulla videbit hiems,
 cumque minus firmum nil sit quam uentus et unda,
 in uentis et aqua spes mea semper erit?
 Aestus adhuc tamen est; quid, cum mihi laeserit aequor
 Plias et Arctophylax Oleniumque pecus?
 Aut ego non noui quam sim temerarius, aut me
 in freta non cautus tum quoque mittet Amor.
 Neue putes id me, quod abest, promittere tempus,
 pignora polliciti non tibi tarda dabo.
 Sit tumidum paucis etiam nunc noctibus aequor,
 ire per inuitas experiemur aquas;
 aut mihi continget felix audacia saluo,
 aut mors solliciti finis amoris erit.
 Optabo tamen ut partis expellar in istas
et teneant portus naufraga membra tuos.
 Flebis enim tactuque meum dignabere corpus
 et “mortis, dices, huic ego causa fui”.
 (...)
 Istic est aptum nostrae nauale carinae
 et melius nulla stat mea puppis aqua.
 Illic me claudat Boreas, ubi dulce morari est.

(Ovidi, *Heroides*, XVIII, 183-209s)

Aquesta no sembla la font dels versos d'Ausiàs March, però sí que és aquest l'ús que el nostre poeta fa de la metàfora marinera, i ens explica com van llegir-la els contemporanis i com hem de fer-ho nosaltres. Joan Roís de Corella en *La història de Leandre i Hero* va traduir i parafrasejar aquests versos com segueix:

“Ab concert e gran alegria d'ésser escrita impossible e de tenir callada difícil, se partí Leànder de la ciutat de Sestos, mirant les aigües, la ciutat e la riba, e sobretot la casa d'Hero, en la qual la sua ànima en alegre cativeri cativa romanía. I, ab atenta sol·licitud considerant, atenia pogués recordar bon esme per a la nit, que *nadant surgiria al port e terme que tant desitjava*.”

O esforç terrible d'amor extrema! Ni la fredor de l'aigua fonda, ni temor de la mar espantable, ni espant de les bèsties marines, ni recel dels filats que·ls pescadors estenien, pogueren a Leànder retraure que, espai d'un estiu, diverses vegades nadant passàs lo freu de la mar espantable, *surgint lo seu cos e l'ànima en les faldes de la sua Hero*. E tan sovint aquest difícil viatge ab esforç d'amor acaminava, que li paria ja los peixos lo coneixien e la mar li obria camí de calcigada senda. E, navegant lo novell mariner al contrari dels altres navilis, *la nau del seu cos* per les aigües discorria; que *Hero, que era lo vent* de les sues veles en la proa, anant a l'illa de

Sestos, semblant a la caramida tirant lo portava; i, tornant a l'illa d'Abidos, aturant lo detenia.” (ed. R. Miquel i Planas, 1913, pàg. 104, lin. 261-284)

I més endavant fa plànyer Hero damunt el cadàver de Leandre amb aquestes paraules:

“Oh, lo meu e no d'altri Leànder! Per mi ab los peixos conversaves, als quals ja nadant venies. Per mi avorries la natural terra i en les salades aigües prenies deport en delitós viatge. Per mi del teu cos havies fet galera, portant a la riba de Sestos la mia sobre totes estimada mercaderia, e *passant fortuna vàlida has llançat lo càrrec de la tua ànima*, la qual lo teu cos sostenir no podia per lo pes que, de la mia amor carregada, portava. E així, lleuger, sens càrrec, *has pogut sorgir en la riba de Sestos*, i estès fred, banyat i mort, tens les espatles en aquell lloc on tenies los peus quan viu m'abraçaves” (ed. R. Miquel i Planas, 1913, pàg. 117, lin. 668-680)

Vegeu encara aquest altre passatge de la *Triste deleitaci3n*: “La cautelosa Fortuna terrible que de aquellos que en reposo vivir quieren con ofrecimientos de bien verdadero aquellos los niega, y siguiendo la barietat se sus obras los sube más alto, porque cayendo mayor golpe reciben, y ella, porque su falsa stima huvo lugar con aquellos, queda más contenta; mas todos aquellos que en este tan peligroso llago nabegar quisieren deven con la agenas sperienças dar las vellas al viento, porque **más seguro sus pr3speras anclas puedan en el puerto** de sus bienaventuradas vidas **surgir**. Porque **si el tiempo se mudase**, la fuerça de los grupos [i. e. cat. *grops*] no bastasen ronper las gúmanas de su discreto ver...” (ed. R. Rohland de Langbehn, 1983, 17-18).

Aquest canvi de **sortir** per **sorgir** no és l'únic en la poesia d'Ausiàs March que ens permet un millor text. En el poema 26 la cobla iv fa:

Als hòmens morts d'actes bons no desombren,
car dels absents no·ls cal haver enveja:
pair no·s pot aquesta cosa lletja
dins los ventrells qui d'envejar **s'escombren**;
no dan llaor al viu qui la percaça,
ans fan raons com la hi poran sostraure,
e sí·l ben fer del món no poden raure,
dien-ne mal, tant que lo bé desfaça. (vs. 25-32)

En el v. 28 m'atreveixo a proposar corregir **s'escombren**, que no significa res en aquest lloc, per **s'encombren** 's'empatxen', 'se sollen'. Aquest darrer verb havia existit en català medieval amb el mateix sentit de l'occità antic⁴.

Però, fins les imatges més comunes poden tenir alguna font concreta en la tradició culta, respecte a la qual havia d'afirmar-se tota literatura que es vulgui digna d'aquest nom. Per al patró d'aquesta nau puc assenyalar un

⁴ Cercamon: “Ara·s pot hom lavar et esclarzir/ de gran blasme, silh qu'en son encombras;/ e si es pros ys-sira ves Roays,/ e gurpira lo segle perilhos” (112, 3a, vs. 43-46, ed. Riquer, 1975, 231); Raimbaut d'Aurenga: “D'aisso vos fatz ben totz certz:/ qu'aicels don hom es plus gais/ ai perduitz, don ai vergoigna;/ e non aus dir qui·ls me trais;/ et ai ben cor vertadier/ car dic tant grand encombrier” (389, 31, vs. 7-12; ed. Riquer 1975, 442); Bertran de Born: “Autr'escondich vos farai plus sobrier,/ e no mi puosc orar plus d'encombrier:/ s'ieu anc falhi ves vos neis del pensar...” (80, 15, vs. 13-15; ed. Riquer 1975, 744); “Celui que plac pel nostre marrimen/ venir el mon nos traire d'encombrier/ e receup mort a nostre salvamen...” (80, 41, vs. 33-35; ed. Riquer 1975, 708); Gavaudan: “Tutz autres joys m'es encombriers,/ tant ai lo cor plen de tristor” (174, 3, vs. 41-42; ed. Riquer 1975, 1058); Cerverí de Girona: “Un bo vers agra obs a far enans/ que·l jorns fers mi fos props qui·n sobta mans/ que·l fals enemichs encombra” (434a, 77, vs. 1-3; ed. Riquer 1947, 187); “Seyner vers, els fortz focs d'infern no·ns tancs,/ ab plasers els clars locs prec que·ns restancs,/ on li san, don no say nombre,/ estan, ses peryll d'encombre,/ quar fort es estrayna cauza” (434a, 77, vs. 16-20; ed. Riquer 1947, 187).

passatge de la *Tebaida* d'Estaci que s'hi assembla molt, més que els exemples dels trobadors que coneixem i en els quals hem d'inscriure-la, i que podria molt bé estar al darrera seu a través de qualsevol text gramatical:

Ac uelut ille
fluctibus Ioniis Calabrae *datus arbiter alno*
nec rudis undarum --portus sed linquere amicos
purior Olenii frustra gradus impulit astri—
cum *fragor hiberni subitus Iouis*, omnia mundi
claustra tonant multusque polos inclinat Orion,
ipse quidem malit terras pugnatque reuerti,
fert ingens a puppe notus, tunc arte relicta
ingemit et caecae sequitur iam nescius undas
(Estaci, *Tebaida*, III, 22-30)

traducció literal: Així com l'home posat al governall d'una nau calabresa sobre les onades jònies i bon coneixedor de la mar —però la posició massa serena de l'estel de la Cabra li ha fet deixar precipitadament els ports amicals— quan ressona un tro sobtós de Júpiter tempestuós, quan tots els confins del món retrunyen i la constel·lació d'Orió pesa feixugament sobre els pols, llavors el patró prefereix tornar a terra i lluita per tornar-hi, però el fort notus que bufa a la popa se l'emporta; llavors abandona tota maniobra, es plany, i, desconeixedor d'on anirà, es deixa portar per les cegues onades.

Si ens hi fixem, el patró dels versos d'Ausiàs March *sent* venir una tempesta, és a dir ha sentit tronar. Els senyals visuals del cel, en canvi, l'havien enganyat, com esdevé a l'expert mariner d'Estaci. En la *Tebaida* l'escena passa de nit i la posició clara de la Cabra confon l'expert mariner. En March tant podria s'esdevenir-se de nits com de dies. A tots dos, un fort retruny amenaçador els agafa d'improvís, els fa canviar de parer i decideixen tornar al port, però la tempesta els sorprèn i un fort vent contrari arrossega la nau cap on no vol el mariner. La semblança s'ho val. Sigui com sigui, va servir-se'n segons Ovidi. Amadeu Pagès (1925, 4) i Pere Bohigas (1952-59, II, 11) van assenyalar que ens els versos 17-18 (“Menys que lo peix és en lo bosc trobat/ e los lleons dins l'aigua han llur sojorn”) probablement ens trobàvem davant una successió d'*adynata* estampada damunt la canònica i també escolar de Virgili (“*ante leues ergo pascentur in aethere ceruul et freta destituent nudos in litore pisces*”, Ègloga I 59-60). També la comparació d'Estaci podria venir d'algun exemple o exercici escolar. Comparacions, *adynata* i altres artificis de la retòrica poden transmetre's perfectament a través de manuals, i no hem de suposar que a classe de gramàtica s'havia traduït Virgili o Estaci, i els *adynata* de Virgili van ser molt coneguts en l'edat mitjana (Curtius, 144-6). Entre nosaltres n'és un bon exemple la prosa de Corella. No hauria d'estranyar a ningú que a col·legi es comencés amb *Tityre, tu patulae* (Curtius, 273s), i que fragments d'Estaci formessin part d'alguna antologia escolar. Podem tenir encara un altre record de Virgili en uns versos que segueixen:

pus que lo sol és cald al mes de juny,
ard mon cor flac sens algun grat merèixer
(vs. 27-8)

La segona ègloga comença:

Formosum pastor Corydon *ardebat* Alexim,
delicias domini; *nec quid speraret habebat.*

El lector recordarà que la segona bucòlica se situa en plena canícula d'estiu, concretament durant la sega (“*nunc uiridis etiam occultant spineta lacertos, / Thestylis et rapido fessis messoribus aestu*”, vs. 9-10) ; és a dir, al mes de juny. I Coridó sota el sol ardent d'aquest mes (“*sole sub ardenti*” v. 13) fa ressonar el seu cant, d'acord amb la implacable ardor que crema el seu cor. Algú podria dir que també se sega a primers de juliol. No seria el cas per al segle XV. Comptaven encara amb calendari julià, i les estacions se'ls avançaven. Potser Faral exagerava respecte a la pastorella (1923), però tampoc hem de negar la cultura llatina dels trobadors. “Ardre mon cor” és d'indiscutible ascendència trobadoresca, però ja no tant la rima sobre la qual se sosté la comparació. En provençal *junh* era de difícil rima. Si escrivíem en català, era força més fàcil construir i cloure un vers amb el

mes de juny⁵. També en l'ègloga segona podem llegir un referent literari per a "Oh Déu!, per què terme no hi ha en amor/ car prop d'aquell io ·m trobara tot sol?" (46, 37-38). Acaba dient: "me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?" (v. 68)

La literatura, i especialment la poesia, és també això: un diàleg amb la tradició. I sovint la coneixem pels textos inculcats a classe. Així com Carner cercava amb *Els fruits saborosos* un lloc per al seu vers dialogant amb les èglogues de Virgili i amb aquells fruits, codonys i castanyes de la segona ègloga ("ipse ego cana legam tenera lanugine malal castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat", v. 51-52) que l'Amaril·lis d'Ovidi ja no volia ("auferat aut uuas aut, quas Amaryllis amabat/ (at nunc castaneas non amat illa) nuces", *Ars am.* II 267-8), també Ausiàs March podia fer-se un lloc en la tradició amb records gramaticals. En Virgili (*Geor.* III 224-235) llegim també la imatge del toro vençut que fuig i no torna fins que represa les forces podrà destruir el seu enemic, sobre la qual Ausiàs March construeix el poema 29 (*Sí com lo taur se'n va fuit pel desert*). Lola Badia (1981; 1993, 201-207) va proposar un fragment de la *Farsàlia* (II 601-609) de Lucà. Els comentaristes han anotat des de temps antics aquesta comparació de Lucà amb el famós passatge de Virgili. Es fa difícil de triar entre l'un i l'altre per a l'esparsa d'Ausiàs March. Estaci va servir-se de la comparació de Virgili i de Lucà, i va variar l'una amb l'altra per al combat entre guerrers:

Sic nota in pascua taurus
bellator redivit, aduerso cui colla suoque
sanguine proscissisque natant palearibus armi;
tunc quoque lassa tumet uirtus multumque superbit
pectore despecto; uacua iacet hostis arena
turpe gemens crudosque uetat sentire labores.
Talis erat...
(*Tebaida* III 330-336)

Polinices ha enviat Tideu com a ambaixador a Tebes a reclamar el tron. En el camí de tornada, Tideu pateix una emboscada dels soldats d'Etèocles, que aconsegueix superar després de vèncer-los en dur combat, i fuig greument ferit. Estaci reprèn la narració del retorn de Tideu cap a Argos, on Polinices reclutarà un gran exèrcit per caure sobre Tebes, amb la imatge del toro ferit en el combat i en el orgull i que es retira a recobrar noves forces. Si avui llegim els clàssics anotats, també els homes medievals els llegien *cum scholiis et glossa*, transmeses pel llibre, o per la lliçó i les notes del mestre, o per la dispensa que passava als estudiants. I tot això no exclou que vagi poder conèixer una nota d'Aristòtil o de sant Albert el Gran glossant el text, o els versos de Virgili i de Lucà en una lliçó de naturals. No cal que ens imaginem Ausiàs March amb tots aquests fragments sobre la taula mentre compon aquella famosa esparsa, però aquesta és la tradició en la qual s'inscriu com a poeta quan reprèn una comparació que li era familiar. Podem fer totes les giragonses, però arribarem al final a la lliçó de gramàtica i a l'*enarratio auctorum*. I obligació del filòleg és fer emergir aquests textos en l'operació de lectura, i reconèixer la tradició en la qual Ausiàs March vol que llegim la seva esparsa. La incorporació del saber escolàstic a la poesia és només una part d'una operació major: el vessar el saber en la poesia. La gramàtica era una part d'aquest tot.

Pel que fa a l'*armari*, la imatge devia ésser clara per als contemporanis, ja que sembla que Romeu Llull va recordar-la en aquests versos:

Sí com aquell que conhort a mester
(ajuda gran al temps més necessari!),
que·s veu en punt que ha perdut lo poder,
los sentiments, llibertat e saber,
e resistir no sap a son contrari,
ne pres a mi que lo tancat armari
obert me fo, donant-me bon socors,
per qui [= Cupido] creguí me tractàs de cossari.

⁵ La rima es troba en Jordi de Sant Jordi: "qu'ab me no·s juny! Ne sol de juny,/ ne l'elm quant juny", *Los enuigs*, vs 89-91 (ed. Riquer & Badia, 1984, 254). En occità la rima no és possible car tenim *jonher* i *junh*.

De socors, prest se mostrà voluntari,
per remeiar mos dolors, sospirs e plors.

(ed. J. Turró, 1996, VII, 21-30)

Ausiàs March va tornar a servir-se de la imatge de l'armari en el poema 112, vs. 255-60 per referir-se a una altra presó de la qual ningú podrà sortir: l'infern. L'Antic Testament representa el reialme dels morts de manera semblant a un presó que reté inexorablement darrere les seves portes tots els difunts. I és que la imatge de la clau que obre i de la clau que tanca no té res a veure amb armaris que s'obrien amb una clau i es tanquen amb una altra. Deriva en últim terme de la clau de David. En principi es tractava de dues imatges diferents: les claus del palau del rei i la presó del reialme dels morts; però van sobreposar-se en adquirir la primera significat escatològic

“et dabo clavem domus David super humerum eius; et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat” (Isaïas 22, 22)

“haec dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David: qui aperit, et nemo claudit: claudit et nemo aperit” (Ap. 3,7)

“O clavis David et sceptrum domus Israel, qui aperis, et nemo claudit, claudis et nemo aperit: veni et educ vincitum de domo carceris, sedentem in tenebris, et umbra mortis” antífona *O clavis David* al *Magnificat* (20 de desembre).

Aquestes són les claus que Jesucrist dona a sant Pere (Mt 16, 18) i que la iconografia posa a les seves mans, això és la potestat d'obrir o tancar el Regne de Déu. I així Dante ens fa saber que Pier della Vigna tenia l'una i l'altra clau del cor de Frederic II (*Infern*, XIII, 58-60), i Petrarca ens diu que Laura tenia l'una i l'altra clau del seu cor (*RVF* 17, 12; 37, 35; 63,11). Això és el domini sobre algú o sobre una situació⁶. Així mateix, Ausiàs March ja no és senyor del seu propi cor, com no ho és de la seva nau, ara és la dama que ha despertat el sobresalt l'única que té la clau de la greu situació final en què es troba l'enamorat i de la recuperació de la seva salut, perquè en el camí del desalt, que sí contempla Coridó (*Ecl.* II 73), “un sol pas meu no hi serà trobat”.

Plena de seny, donau-me una crosta
del vostre pa, qui-m lleve l'amargor;
de tot menjar m'ha pres gran dessabor,
si no d'aquell qui molta amor me costa.

(vs. 41-44)

⁶ L'expressió no havia d'ésser desconeguda en la tradició trobadoresca: “per qu'enssenharai ad amar/ los autres bos domneyadors;/ e si'n crezon mon essenhar/ far lor a d'amar conquistar/ tot aitan cant volran de cors!/ E si' oguan penduts o ars/ qui no m' en creira, qar bon laus/ n'auran selhs qu'en tenran las claus!”, Raimbaut d'Aurenga, *Assatz sai d'amor ben parlar*, vs. 9-16 (ed. M. de Riquer, 1975, vol. I, 433). Es tracta de la mateixa imatge, que en un altre passatge de l'evangeli s'amplia a la doctrina i al coneixement de la Llei (Lc 11,52). Raimbaut d'Aurenga els obrirà l'art d'amar. En Berenguer de Palou fa: “doncs, sai hieu ben que midons ten las claus/ de totz los bes qu'ieu aten ni esper,/ e ren d'aiso sens lieys non puese aver”, *Tant m'abelis joys et amors e chans*, vs. 5-7 (ed. M. de Riquer, 1975, vol. I, 307). I en relació amb la presó d'amor: “Eu que'n posc mais, s'Amors me pren/ e las charcers en que m'a mes,/ no pot claus obrir mas merces”, Bernard de Ventadorn, *Non es meravelha s'eu chan*, vs 21-23; (ed. M. de Riquer, 1975, vol. I, 410); “Dompna, que-m tenetz en preyo/ ... / Elha ten del mieu joy la clau/ e-m pot dar del mal guerizo”, Gausbert de Poicibot, *Per amor del belh temps suau*, vs. 13-17 (ed. M. de Riquer, 1975, vol. III, 1210-11); “que sa colors fresca e-l dous esguar,/ e-l guais solatz savis e plazentiers,/ m'an e mo cor bastida una dansa/ que-m pren quan fug e-m met en tal preizo,/ qu'issir no-n puese, si mortz o amatz no”, Aimeric de Belenoi, *Meravilh me cum pot hom apelhar*, vs. 19-23 (ed. M. de Riquer, vol. III, 1306).

- ARCHER, Robert (1985), *The Pervasive Image. The Role of Analogy in the Poetry of Ausiàs March*, Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins Publishing Company (Purdue University Monographs in Romance Languages, 17)
- ARCHER, Robert, ed. (1997), Ausiàs March, *Obra completa*, 2 vols., Barcelona, Barcanova.
- BADIA, Lola (1981 [1982]), “*Sí com lo taur...*”, *Els Marges*, 22-23 (maig – setembre, 1981), pàgs. 19-31.
- BADIA, Lola (1993), *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d’Ausiàs March*, Barcelona -València, Institut Universitari de Filologia Valenciana – Publicacions de l’Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 25)
- BLECUA, Alberto (1987), *Manual de crítica textual*, Madrid, Castalia
- BOHIGAS, Pere, ed., (1952-59), Ausiàs March, *Poesies*, 5 vols, Barcelona, Barcino (Els Nostres Clàssics, 71-73, 77 i 86)
- CURTIUS, Ernst Robert (1976³), *Literatura europea y edad media latina*, 2 vols., México – Madrid – Buenos Aires, Fondo de Cultura Económica
- DI GIROLAMO, Costanzo, ed., Ausiàs March, *Pagine del Canzoniere*, Milà-Trent, Luni, 1998 (“Biblioteca medievale”)
- FARAL, Edmond (1923), “La Pastourelle”, *Romania*, 49, pàgs. 204-259
- FERRATÉ, Joan (1992), *Llegir Ausiàs March*, Barcelona, Quaderns Crema (Assaigs, 12)
- MIQUEL i PLANAS, Ramon, ed. (1913), *Obres de J. Roiç de Corella*, Barcelona, 1913 (Biblioteca Catalana)
- PAGÈS, Amédée, ed., (1912-14), *Les obres d’Auzias March*, 2 vols, Barcelona, Institut d’Estudis Catalans
- PAGÈS, Amédée (1925), *Commentaire des poésies d’Auzias March*, París, Champion
- RIQUER, Martí de (1947), *Obras completas del trovador Cerverí de Girona*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos.
- RIQUER, Martí de (1975), *Los trovadores*, 3 vols., Barcelona, Planeta
- RIQUER, Martí de, ed. (1979), Joanot Martorell, *Tirant lo Blanc*, Barcelona, Ariel (“Clàssics Catalans Ariel”, 1)
- RIQUER, Martí de, ed. (1990), Ausias March, *Poesías*. Traducción de Jorge de Montemayor, Barcelona, Planeta (“Autores Hispánicos”, 181)
- RIQUER, Martí de & Lola BADIA (1984), *Les poesies de Jordi de Sant Jordi*, València, Tres & Quatre.
- ROHLAND DE LANGBEHN, Régula (ed.) (1983), *Triste deleytación: novela de F. A. D. C., autor anónimo del siglo XV*, Morón, Universidad de Morón.
- ROMANÍ, Baltasar de (1539), *Las obras del famosísimo filósofo y poeta mossén Osias Marco, cavallero valenciano de nación catalán, traducidas por don Baltasar de Romaní*, València, Juan Navarro.
- SANS i TRAVÉ, Josep Maria, ed. (1994), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I (1411-1539), Barcelona, Generalitat de Catalunya
- SOLDEVILA, Ferran, ed. (1983²), *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, Selecta (“Biblioteca Perenne”, 26)
- TURRÓ, Jaume, ed. (1996), Romeu Lull, *Obra completa*, Barcelona, Barcino (“Els Nostres Clàssics”, 135)
- TURRÓ, Jaume (1999), “Ausiàs March no va viure en temps d’Ovidi”, *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l’Institut de Llengua i Cultura Catalanes Secció Francesc Eiximenis*, Barcelona, Publicacions de l’Abadia de Montserrat (“Biblioteca Abat Oliba, 219”), pàgs. 175-199
- VALLS i TAVERNER, Ferran, ed. (1930-33), *Consolat de mar*, 3 vols, Barcelona, Barcino (“Els Nostres Clàssics” 27, 37 i 41)